

**Висновки Верховного Суду України,
викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду
заяв про перегляд судового рішення з підстави,
передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України,
за II півріччя 2014 р.***

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

1. Виходячи із загальних засад цивільного законодавства та судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12—15, 20 ЦК України; статті 3—5, 11, 15, 31 ЦПК України) необхідно дійти висновку, що в разі невизнання кредитором права поручителя, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК України, на припинення зобов'язання за договором поруки таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України.

Умови договору поруки про його дію до повного припинення всіх зобов'язань боржника не свідчать про те, що договором встановлено строк припинення поруки в розумінні ст. 251 ЦК України, тому в цьому разі підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 цього Кодексу про те, що порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя, а оскільки банк відповідно до умов кредитного договору змінив строк виконання основного зобов'язання, то відповідно до ч. 4 ст. 559 ЦК України вимоги до поручителів повинні бути заявлені в межах шести місяців від дня настання цього строку (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 вересня 2014 р. у справі № 6-32цс14*).

2. Відповідно до ст. 1 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) іпотека — вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі

невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Згідно зі ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону № 898-IV іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Статтею 17 зазначеного Закону встановлено, що іпотека припиняється у разі:

- припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору;
- реалізації предмета іпотеки відповідно до цього Закону;
- набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки;
- визнання іпотечного договору недійсним;
- знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її. Якщо предметом іпотечного договору є земельна ділянка і розташована на ній будівля (споруда), в разі знищення (втрати) будівлі (споруди) іпотека земельної ділянки не припиняється;
- з інших підстав, передбачених цим Законом.

Аналіз вищенаведених правових норм дає підстави для висновку про те, що сам факт закінчення строку дії кредитного договору за наявності заборгованості боржника за цим договором не є підставою для припинення договору іпотеки, який укладений для забезпечення виконання кредитного договору боржником.

Непред'явлення кредитором вимоги до поручителя протягом шести місяців від дня настання

* Закінчення. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2015 р. № 3. — С. 9—17.

строку виконання основного зобов'язання у разі, якщо строк дії поруки не встановлено, є підставою для припинення останнього, а отже, й обов'язку поручителя нести солідарну відповідальність перед кредитором разом із боржником за основним зобов'язанням.

Звернення до суду після спливу передбаченого ч. 4 ст. 559 ЦК України шестимісячного строку є не підставою для відмови в позові у зв'язку зі спливом строку позовної давності, а підставою для відмови в позові у зв'язку з припиненням права кредитора на задоволення своїх вимог за рахунок поручителя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі № 6-170цс13*).

3. Строк поруки не є строком для захисту порушеного права. Це строк існування самого зобов'язання поруки. Таким чином, і право кредитора, і обов'язок поручителя після його закінчення припиняються, а це означає, що жодних дій щодо реалізації цього права, у тому числі застосування примусових заходів захисту в судовому порядку, кредитор вчиняти не може.

Вимога до поручителя про виконання взятого ним зобов'язання повинна бути пред'явлена в межах строку дії поруки (шести місяців, одного року чи будь-якого іншого строку, який установили сторони в договорі), тому, навіть якщо в межах строку дії поруки була пред'явлена претензія й поручитель не виконав указаних у ній вимог, кредитор не має права на задоволення позову, заявленого поза межами зазначеного строку, оскільки із закінченням строку припинилось матеріальне право (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі № 6-6цс14*).

4. Виходячи з положень другого речення ч. 4 ст. 559 ЦК України необхідно дійти висновку, що вимога до поручителя про виконання ним солідарного з боржником зобов'язання за договором повинна бути пред'явлена в судовому порядку в межах строку дії поруки, тобто протягом шести місяців з моменту настання строку погашення чергового платежу за основним зобов'язанням (якщо умовами договору передбачено погашення кредиту періодичними платежами) або від дня, встановленого кредитором для дострокового погашення кредиту в порядку реалізації ним свого права, передбаченого ч. 2 ст. 1050 ЦК України, або від дня настання строку виконання основного зобов'язання (у разі якщо кредит має бути погашений одноразовим платежем).

Закінчення строку, установленого договором поруки, так само як сплив шести місяців від дня

настання строку виконання основного зобов'язання або одного року від дня укладення договору поруки, якщо строк основного зобов'язання не встановлений, припиняє поруку за умови, що кредитор протягом строку дії поруки не звернувся з позовом до поручителя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі № 6-53цс14*).

5. Відповідно до ч. 1 ст. 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, притриманням, завдатком.

Згідно із ч. 1 ст. 553 цього Кодексу за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

Частиною 1 ст. 554 ЦК України передбачено, що боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники.

Відповідно до ст. 572 зазначеного Кодексу в силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника.

Аналогічні положення містять ч. 1 ст. 20 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» та ч. 1 ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку».

Аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що застава (іпотека) і порука є різними видами забезпечення зобов'язань, тому норми, які регулюють поруку (статті 553—559 ЦК України), не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, оскільки він відповідає перед заставо-/іпотекодержателем за виконання боржником основного зобов'язання виключно в межах вартості предмета застави/іпотеки.

Однак суд касаційної інстанції, залишаючи в силі рішення апеляційного суду, помилково погодився з висновками судів попередніх інстанцій щодо солідарного стягнення всієї заборгованості за основним зобов'язанням із майнових поручителів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі № 6-109цс14*).

6. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 1054 та ч. 2 ст. 1050 ЦК України якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами, то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавця має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів.

Згідно з положеннями ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Пред'явленням вимоги до поручителя є пред'явлення до нього позову.

Установивши, що договором поруки не визначено строк, після закінчення якого порука припиняється, оскільки умовами цього договору встановлено, що він діє до повного припинення всіх зобов'язань боржника за кредитним договором та що кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання, який був змінений відповідно до кредитного договору, не пред'явив протягом шести місяців позову до поручителя про виконання зобов'язання, суд дійшов правильного висновку про те, що зобов'язання за договором поруки припинилися (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі № 6-125цс14*).

7. За змістом ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

У разі неналежного виконання позичальником своїх зобов'язань за основним договором строк пред'явлення кредитором до поручителя вимоги про повернення отриманих у кредит коштів повинен обчислюватися з моменту настання строку погашення зобов'язання згідно з такими умовами, тобто з моменту настання строку виконання зобов'язання або у зв'язку із застосуванням права на повернення кредиту достроково.

За умови пред'явлення банком до боржника та поручителя вимог про дострокове виконання зобов'язання повернути кредит змінюється в односторонньому порядку строк виконання основного зобов'язання й порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить вимоги до поручителя протягом шести місяців від зміненої дати виконання основного зобов'язання (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 24 вересня 2014 р. у справі № 6-106цс14; від 26 листопада 2014 р. у справі № 6-75цс14*).

8. Відповідно до ч. 1 ст. 553 ЦК України за договором поруки поручитель поручається перед

кредитором боржника за виконання ним свого зобов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Згідно із ч. 4 ст. 559 зазначеного Кодексу порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Установивши, що договором поруки не визначено строк, після закінчення якого порука припиняється, оскільки умовами цього договору встановлено, що він діє до моменту припинення дії основного договору та що кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явив вимогу до поручителя про виконання зобов'язання, суд дійшов правильного висновку про те, що зобов'язання за договором поруки припинилися (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 жовтня 2014 р. у справі № 6-128цс14*).

9. У разі якщо кредитор змінив строк виконання основного зобов'язання, направивши боржнику вимогу про повне дострокове погашення заборгованості за кредитом, процентів за користування кредитом та інших платежів, при цьому договором поруки не визначено строку, після закінчення якого порука припиняється, шестимісячний строк, передбачений ч. 4 ст. 559 ЦК України, для пред'явлення вимоги до поручителя обчислюється від дня дострокового повного погашення заборгованості, зазначеного кінцевим строком у вимозі кредитора до боржника.

Одночасне направлення боржнику та поручителю вимоги про дострокове повернення кредиту у зв'язку з наявністю заборгованості не є вимогою кредитора до поручителя в сенсі ч. 4 ст. 559 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 вересня 2014 р. у справі № 6-28цс14*).

10. У разі якщо кредитор змінив строк виконання основного зобов'язання (дострокове виконання основного зобов'язання), звернувшись до суду з вимогою про видачу судового наказу про дострокове стягнення з позичальника суми за кредитним договором, при цьому договором поруки не визначено строку, після закінчення якого порука припиняється, шестимісячний строк, передбачений ч. 4 ст. 559 ЦК України, для пред'явлення вимоги до поручителя обчислюється від наступного дня видачі судового наказу або від наступного дня, зазначеного кредитором

у вимозі про дострокове повернення кредиту як дата дострокового повернення всього кредиту (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі № 6-41цс14*).

11. Згідно з ч. 1 ст. 559 ЦК України порука припиняється, зокрема, у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Вирішуючи питання про надання поручителем згоди на зміну зобов'язання, суди повинні надавати належну оцінку діям поручителя, які б свідчили про надання ним згоди на збільшення обсягу своєї відповідальності (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 22 жовтня 2014 р. у справі № 6-101цс14*).

12. Відповідно до ст. 1 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) іпотека — вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні й користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Згідно зі ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону № 898-IV іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Статтею 17 цього Закону встановлено, що іпотека припиняється у разі:

- припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору;
- реалізації предмета іпотеки відповідно до цього Закону;
- набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки;
- визнання іпотечного договору недійсним;
- знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її. Якщо предметом іпотечного договору є земельна ділянка і розташована на ній будівля (споруда), в разі знищення (втрати) будівлі (споруди) іпотека земельної ділянки не припиняється;
- з інших підстав, передбачених цим Законом.

Аналіз вищенаведених правових норм дає підстави для висновку про те, що сам факт

закінчення строку дії кредитного договору за наявності заборгованості боржника за цим договором не є підставою для припинення договору іпотеки, який укладений для забезпечення виконання кредитного договору боржником (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 жовтня 2014 р. у справі № 6-153цс14*).

13. За загальним правилом перебіг загальної і спеціальної позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Для обчислення позовної давності застосовуються загальні положення про обчислення строків, що містяться у статтях 252—255 ЦК України.

При цьому початок перебігу позовної давності пов'язується не стільки зі строком дії (припинення дії) договору, скільки з певними моментами (фактами), які свідчать про порушення прав особи (ст. 261 ЦК України).

За змістом цієї норми початок перебігу позовної давності збігається з моментом виникнення в зацікавленій стороні права на позов, тобто можливості реалізувати своє право в примусовому порядку через суд.

Оскільки умовами кредитного договору (графіком погашення кредиту) установлені окремі самостійні зобов'язання, які деталізують обов'язок боржника повернути весь борг частинами та встановлюють самостійну відповідальність за невиконання цього обов'язку, то право кредитора вважається порушеним з моменту недотримання боржником строку погашення кожного чергового траншу, а отже, і початок перебігу позовної давності за кожний черговий платіж починається з моменту порушення строку його погашення.

Таким чином, якщо за умовами договорів погашення кредиту та процентів повинно здійснюватись позичальниками частинами щомісяця, у рахунок чого вносяться кошти, початок позовної давності для стягнення цих платежів необхідно обчислювати з моменту (місяця, дня) невиконання позичальниками кожного із цих зобов'язань (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 жовтня 2014 р. у справі № 6-169цс14*).

14. Згідно із ч. 1 ст. 589 ЦК України в разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставадержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави.

Відповідно до ст. 27 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу»

застава зберігає силу, якщо за однією з підстав, зазначених в законі, майно або майнові права, що складають предмет застави, переходять у власність іншої особи; застава зберігає силу і у випадках, коли у встановленому законом порядку відбувається уступка заставодержателем забезпеченої заставою вимоги іншій особі або переведення боржником боргу, який виник із забезпеченої заставою вимоги, на іншу особу.

Зазначені норми застосовуються з урахуванням положень Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», який визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, встановлених з метою забезпечення виконання зобов'язань, оприлюднення та реалізації інших прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна.

Реалізація майна, що є предметом застави, яка проведена в межах ліквідаційної процедури, без припинення обтяжень, не припиняє застави, тому застава зберігає чинність у разі переходу права власності на предмет застави до іншої особи, отже, на неї може бути звернено стягнення з підстав, передбачених статтями 25, 26 зазначеного Закону (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 листопада 2014 р. у справі № 6-168цс14*).

15. Відповідно до ч. 3 ст. 554 ЦК України особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

Норми закону, якими врегульована порука, не містять положень щодо солідарної відповідальності поручителів за різними договорами, якщо в договорах поруки не передбачено іншого. У разі укладення між поручителями кількох договорів поруки на виконання одного й того самого зобов'язання між ними не виникає солідарної відповідальності між собою.

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. За змістом ч. 1 ст. 225 ЦК України правочин, вчинений дієздатною фізичною особою, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи в разі, якщо суд встановить, що в момент вчинення правочину вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними.

Підставою для визнання правочину недійсним на підставі, яка передбачена зазначеною нормою, повинна бути встановлена судом

Договір поруки припиняється за наявності двох умов, а саме: внесення без згоди поручителя змін до основного зобов'язання та збільшення обсягу відповідальності поручителя внаслідок таких змін.

Установлення додатковою угодою до кредитного договору збільшеного розміру суми кредиту без згоди поручителя призводить до збільшення обсягу відповідальності останнього та відповідно до вимог ч. 1 ст. 559 ЦК України є підставою для визнання поруки такою, що припинилася (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 грудня 2014 р. у справі № 6-185цс14*).

16. Статтею 23 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) визначено, що у разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця та має всі його права й несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі та на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Установивши, що рішенням суду договір іпотеки було визнано недійсним і на його підставі запис про обтяження майна іпотекою виключено з Реєстру відомостей про обтяження майна іпотекою, суд касаційної інстанції дійшов помилкового висновку про застосування до спірних правочинів ст. 23 Закону № 898-IV, оскільки під час переходу права власності на спірну квартиру до заявника вона предметом іпотеки не була (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-201цс14*).

неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2014 р. у справі № 6-131цс14*).

2. Відповідно до змісту ст. 234 ЦК України фіктивний правочин — це правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлені цим правочином. Якщо сторонами вчинено правочин для приховання

іншого правочину, який вони насправді вчинили, він є не фіктивним, а удаваним (ст. 235 зазначеного Кодексу) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 вересня 2014 р. у справі № 6-116цс14*).

3. Стаття 1212 ЦК України застосовується лише в тих випадках, коли безпідставне збагачення однієї особи за рахунок іншої не може бути усунуте з допомогою інших спеціальних способів захисту. Зокрема, у разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер правовідносин виключає можливість застосування до них судом положень ч. 1 ст. 1212 ЦК України, у тому числі й щодо зобов'язання повернути майно потерпілому (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 вересня 2014 р. у справі № 6-122цс14*).

4. За змістом ч. 2 ст. 377 ЦК України та ч. 6 ст. 120 ЗК України кадастровий номер земельної ділянки, право на яку переходить у зв'язку

з набуттям права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, є істотною умовою договору, який передбачає набуття права власності на ці об'єкти (крім багатоквартирних будинків).

Установивши, що позивач (продавець за договором купівлі-продажу нежилого приміщення) не є власником спірної земельної ділянки та що кадастровий номер земельної ділянки присвоєний не був, а також не встановивши порушення законних прав позивача у зв'язку з відсутністю в указаному договорі купівлі-продажу умови щодо кадастрового номера земельної ділянки, з урахуванням тієї обставини, що вказана істотна умова не впливає на права чи інтереси продавця, суд дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для визнання такого договору недійсним (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 17 грудня 2014 р. у справі № 6-194цс14*).

Спори про визнання прилюдних торгів недійсними

1. Спеціальним нормативно-правовим актом щодо проведення прилюдних торгів на предмет іпотеки є Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», положення якого передбачає можливість реалізації іпотечного майна принаймні за умови присутності одного учасника (ч. 3 ст. 45), а отже, торги визнаються такими, що відбулися (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 3 вересня 2014 р. у справі № 6-82цс14; постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 грудня 2014 р. у справі № 6-189цс14*).

2. Правовий аналіз ч. 5 ст. 58 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження», п. 3.2 Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038) дає підстави для висновку про те, що звіт про оцінку майна у виконавчому провадженні є чинним, якщо від дня його підписання до дня проведення прилюдних торгів минуло не більше шести місяців. Після закінчення цього строку обов'язковою умовою призначення та

проведення прилюдних торгів є отримання нового звіту про оцінку майна.

Проведення прилюдних торгів з реалізації майна за ціною, визначеною звітом про оцінку майна, який утратив чинність, є порушенням ч. 5 ст. 58 зазначеного Закону та підставою для визнання таких торгів недійсними (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 1 жовтня 2014 р. у справі № 6-147цс14; постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 жовтня 2014 р. у справі № 6-124цс14; постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-205цс14*).

3. У разі коли прилюдні торги з продажу майна проводились на виконання судового рішення про стягнення кредитної заборгованості, а судового рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки немає, під час вирішення судом питання про наявність чи відсутність порушення встановлених законодавством правил проведення торгів до спірних правовідносин застосовуються не норми Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», а загальні норми, що регулюють правовідносини з реалізації нерухомого майна з прилюдних торгів, — норми Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV

«Про виконавче провадження» та Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038) (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 26 листопада 2014 р. у справі № 6-174цс14; від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-200цс14*).

4. При розгляді питання про дотримання при проведенні торгів положень п. 3.11 Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р.

за № 745/4038) суди мають установити, чи було письмово повідомлено, зокрема, боржника про дату, час, місце проведення прилюдних торгів та про стартову ціну, за якою майно пропонується до продажу.

При цьому письмове повідомлення слід розуміти не тільки як направлення відповідних відомостей зазначеним особам у письмовому вигляді, а й отримання цими особами відомостей, які мають бути їм повідомлені.

За загальним змістом термін «повідомлення» включає в себе не тільки направлення відомостей, з якими особа має бути обізнана, а й отримання цією особою зазначених відомостей (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 17 грудня 2014 р. у справі № 6-143цс14*).

Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

1. За змістом ч. 1 ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно.

До правовідносин щодо набуття грошових коштів без достатньої правової підстави, якщо ці кошти є пенсійною виплатою, яка проведена іншою особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку й недобросовісності з боку набувача, застосовуватись мають положення ст. 1215 цього Кодексу, за якою зазначені грошові кошти поверненню не підлягають.

При цьому правильність виконаних розрахунків, за якими була проведена виплата, а також добросовісність набувача презюмуються, отже, зазначене в ст. 1215 ЦК України майно підлягає поверненню у разі наявності цих фактів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 липня 2014 р. у справі № 6-91цс14*).

2. Аналіз ст. 1059 ЦК України, п. 1.4 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами (затверджено постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 р. № 516; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2003 р. за № 1256/8577), пунктів 1.8, 1.10 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття

рахунків у національній та іноземних валютах (затверджено постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17 грудня 2003 р. за № 1172/8493), п. 8 гл. 2 «Приймання банком готівки» розд. III «Касові операції банків з клієнтами» Інструкції про касові операції в банках України (затверджено постановою Правління Національного банку України від 14 серпня 2003 р. № 337¹; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 вересня 2003 р. за № 768/8089) дає змогу дійти висновку, що письмова форма договору банківського вкладу вважається дотриманою, якщо внесення грошової суми на вкладний (депозитний) рахунок вкладника підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або іншого документа, що відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) і звичаями ділового обороту. Зокрема, такий документ повинен містити: найменування банку, який здійснив касову операцію, дату здійснення касової операції (у разі здійснення касової операції в післяопераційний час — час виконання операції), а також підпис працівника банку, який прийняв готівку, та відбиток печатки (штампа) або електронний підпис працівника банку, засвідчений електронним підписом системи автомати-

¹ Постанова була чинною на час виникнення спірних правовідносин.

Спори, що виникають із трудових правовідносин

1. При розгляді справи про поновлення на роботі працівника, звільненого за п. 2 ч. 1 ст. 41 КЗпП України, суду, крім іншого, необхідно з'ясувати: чи становить виконання операцій, що пов'язані з безпосереднім обслуговуванням цінностей, основний зміст трудових обов'язків позивача; чи має виконання ним зазначених дій відповідальний, підзвітний характер з наявністю обліку, контролю за рухом і зберіганням цінностей.

Крім того, перевіряючи дотримання відповідачем при звільненні з роботи позивача вимог ч. 7 ст. 43 зазначеного Кодексу та ч. 6 ст. 39 Закону України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», суд повинен з'ясувати, чи містить рішення профспілкового органу про відмову в наданні згоди на розірвання трудового договору правове обґрунтування такої відмови, не даючи при цьому оцінки обґрунтованості самого рішення (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 вересня 2014 р. у справі № 6-104цс14).

2. Відповідно до ч. 2 ст. 41 Закону України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (далі — Закон № 1045-XIV) і ч. 2 ст. 252 КЗпП України однією з гарантій можливості здійснення працівниками підприємства, установи, організації,

обраними до складу виборної профспілкової організації, своїх повноважень є заборона притягнення їх до дисциплінарної відповідальності без попередньої згоди виборного органу, членами якого вони є.

Згідно із ч. 6 ст. 39 Закону № 1045-XIV рішення профспілки про ненадання згоди на розірвання трудового договору з працівником має бути обґрунтованим. У разі, якщо в рішенні немає обґрунтування відмови у згоді на звільнення, роботодавець має право звільнити працівника без згоди виборного органу профспілки.

Аналіз зазначеної норми права дає підстави для висновку про те, що власник має право звільнити працівника без згоди профспілкового органу за відсутності обґрунтування профспілковим органом такої відмови, а не з мотивів її відмови.

За аналогією правило ч. 6 ст. 39 Закону № 1045-XIV слід застосовувати й до передбачених ч. 2 ст. 252 КЗпП України, ч. 2 ст. 41 цього Закону випадків отримання згоди профспілкового органу на притягнення працівників — членів виборних профспілкових органів до дисциплінарної відповідальності (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 жовтня 2014 р. у справі № 6-163цс14).

Спори щодо відшкодування майнової та/або моральної шкоди

1. Вирішуючи спори щодо відшкодування працівником майнової шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, суд повинен установити такі факти: чи укладено між сторонами трудовий договір, яка підстава покладання на працівника відповідальності за майнову шкоду, чи спричинена шкода діями працівника, в якому обсязі майнової шкоди несе відповідальність працівник за встановлених фактичних обставин, який ступінь вини працівника за заподіяну шкоду (за винятком прямої дійсної шкоди), за яких обставин заподіяна шкода, чи спричинена шкода з корисних мотивів та чи є підстави для зменшення розміру покриття шкоди залежно від майнового стану працівника.

Відповідно до положень ст. 214 ЦПК України суд має встановити на підставі наданих сторонами спору доказів обставини справи викласти в рішенні суду та зробити з установлених фактичних обставин правові висновки щодо наявності підстав для покладення матеріальної відповідальності на працівника й щодо розміру матеріальної шкоди, яка спричинена працівником, і розміру шкоди, яка підлягає стягненню з відповідача з урахуванням положень ст. 137 КЗпП України та положень ст. 138 цього Кодексу щодо обов'язку доведення умов покладення відповідальності за спричинену шкоду, передбачених ст. 130 КЗпП України (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду

України від 26 листопада 2014 р. у справі № 6-139цс14).

2. Відповідно до ст. 396 ЦК України правила про захист права власності, які встановлені гл. 29 цього Кодексу, поширюються на речові права власності на чуже майно.

Якщо порушення речового права на чуже майно з вини третіх осіб завдало певних майнових збитків особі, якій належить це право, то ця особа може звернутися за захистом належних їй прав на підставі ст. 396 ЦК України.

Суд касаційної інстанції, залишаючи в силі рішення суду першої інстанції з огляду на відсутність у позивача права вимоги, неправильно застосував норми статей 395, 396 ЦК України, оскільки під час розгляду справи було встановлено, що позивач у момент дорожньо-транспортної пригоди правомірно володів транспортним засобом.

Крім того, законом не покладається на позивача обов'язок доказування вини відповідача в заподіянні шкоди, він лише повинен доказати факт заподіяння такої шкоди відповідачем та її розмір. Наведене положення закону суди під час розгляду справи не врахували (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 грудня 2014 р. у справі № 6-183цс14*).

3. Згідно зі ст. 440¹ ЦК Української РСР, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин, встановлено обмеження мінімального розміру відшкодування моральної шкоди — не менше п'яти мінімальних розмірів заробітної плати та максимального розміру відшкодування моральної шкоди, що не може перевищувати двохсот мінімальних розмірів заробітної плати (п. 11 Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 1993 р. № 472; у редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин).

Відповідно до ст. 3 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці»

мінімальна заробітна плата — це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт).

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників.

Зазначені вище вимоги закону в поєднанні зі статтями 3 і 8 Конституції України дають підстави для висновку про те, що у випадках, коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються в кратному співвідношенні з мінімальним розміром заробітної плати чи неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, суд, вирішуючи це питання, повинен виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, як чинні на час розгляду справи (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-156цс14; від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-207цс14*).

4. Визначаючи розмір відшкодування моральної шкоди згідно зі ст. 440¹ ЦК Української РСР та п. 11 Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним із виконанням ним трудових обов'язків (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 1993 р. № 472; у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), необхідно враховувати встановлені законодавством обмеження максимального розміру відшкодування моральної шкоди, які були передбачені цими Правилами на день установлення потерпілому стійкої втрати професійної працездатності. При цьому слід виходити з розміру мінімальної заробітної плати на час розгляду справи та враховувати засади справедливості, добросовісності й розумності (ст. 3 ЦК України) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-188цс14*).

Спори, що виникають із житлових правовідносин

1. Відповідно до ч. 1 ст. 383 ЦК України власник житлового будинку має право використовувати помешкання для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб.

Згідно з положеннями ст. 391 ЦК України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном.

Статтею 156 ЖК Української РСР передбачено, що члени сім'ї власника жилого будинку, які проживають разом з ним у будинку, що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку, якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням.

Аналогічну норму містить також ст. 405 ЦК України.

Аналіз наведених вище правових норм дає підстави для висновку про те, що право членів сім'ї власника будинку користуватись цим жилим приміщенням може виникнути та існувати лише за наявності права власності на будинок в особи, членами сім'ї якої вони є; з припиненням права власності особи втрачається й право користування жилим приміщенням у членів його сім'ї (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 листопада 2014 р. у справі № 6-158цс14*).

2. Питання про забезпечення житлом судді повинно вирішуватись на підставі нормативно-правових актів, які були чинними на час його обрання суддею.

За змістом ч. 7 ст. 44 Закону України від 15 грудня 1992 р. № 2862-ХІІ «Про статус суддів», яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин, не пізніш як через шість місяців після обрання суддя Конституційного Суду, Верховного Суду, вищого спеціалізованого суду, апеляційного та місцевого суду, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується благоустроєним житлом у вигляді окремої квартири чи будинку або службовим житлом за місцем знаходження суду.

Відповідно до Порядку забезпечення житлом суддів Апеляційного суду України, апеляційних і місцевих судів (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2005 р. № 707), що був чинним на час виникнення спірних правовідносин, суддям, які відповідно до житлового законодавства перебувають на обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов, надають окрему квартиру або будинок місцеві органи виконавчої влади не пізніше ніж через шість місяців після їх обрання на посаду

(*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 листопада 2014 р. у справі № 6-157цс14*).

3. Частиною 1 ст. 1212 ЦК України передбачено, що особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуто, згодом відпала.

Законом України від 29 листопада 2001 р. № 2866-ІІІ «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» встановлено обов'язки власника — члена об'єднання, серед яких, зокрема: забезпечувати збереження приміщень, брати участь у проведенні їх ремонту; своєчасно і в повному обсязі сплачувати належні платежі.

Пунктом 11.3 статуту об'єднання співвласників багатоквартирного будинку передбачено, зокрема, обов'язок своєчасно й у повному обсязі сплачувати належні платежі, а також додержувати Правил користування приміщеннями житлових будинків і прибудинковими територіями, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1992 р. № 572 «Про механізм впровадження Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду».

За змістом п. 4 зазначених Правил власник житла за рахунок власних коштів оплачує всі витрати, пов'язані з утриманням житлового будинку і закріпленої прибудинкової території.

Визнання недійсними рішень зборів об'єднання співвласників багатоквартирних будинків не звільняють власників квартир від виконання їхніх обов'язків щодо належного утримання будинку та прибудинкової території, сплати коштів за отримані житлово-комунальні послуги, а також оплати інших платежів, передбачених законом і статутними документами.

Аналіз зазначених правовідносин свідчить, що підстав для застосування ст. 1212 ЦК України в цьому разі немає (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 листопада 2014 р. у справі № 6-178цс14*).

Спори, що виникають із сімейних правовідносин

1. Вирішуючи питання щодо повернення дитини до місця її постійного проживання з підстав, передбачених Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. (далі — Конвенція), суд, ураховуючи

найвищі інтереси дитини, повинен дослідити, чи є переміщення або утримання дитини незаконним, і забезпечити негайне повернення дитини (статті 3 та 13 Конвенції). При цьому суд повинен переконатись у наявності (відсутності) винятків,

передбачених статтями 13 та 20 Конвенції, зокрема чи здійснювалося піклування про дитину в місці постійного проживання до моменту переміщення, чи є серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної/психічної загрози або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку, а також чи таке повернення допускається з урахуванням основних принципів запитуваної держави (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 липня 2014 р. у справі № 6-72цс14*).

2. Оскільки зобов'язання зі сплати аліментів має періодичний характер і повинно виконуватися щомісяця, то під час розгляду спорів про стягнення на підставі ч. 1 ст. 196 СК України пені

від суми несплачених аліментів суду необхідно з'ясувати розмір несплачених аліментів за кожним із цих періодичних платежів, установити строк, до якого кожне із цих зобов'язань має бути виконане, та з урахуванням установленого обчислити розмір пені виходячи із суми несплачених аліментів за кожен місяць окремо від дня порушення платником аліментів свого обов'язку щодо їх сплати до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, підсумувавши розміри нарахованої пені за кожним із прострочених платежів і визначивши її загальну суму (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 жовтня 2014 р. у справі № 6-149цс14*).

Розгляд заяв про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню

1. Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» (далі — Закон № 1255-IV) є спеціальним Законом з питань правового режиму регулювання обтяжень рухомого майна, у зв'язку із чим Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» та ст. 590 ЦК України підлягають застосуванню лише в частині, що йому не суперечить.

Відповідно до ст. 26 Закону № 1255-IV (у редакції, яка була чинною до внесення змін згідно із Законом України від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо регулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг») звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження здійснюється на підставі рішення суду в порядку, встановленому Законом, або в позасудовому порядку.

Звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження на підставі виконавчого напису нотаріуса Законом у зазначеній редакції не передбачалось (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 9 липня 2014 р. у справі № 6-89цс14*).

Розгляд заяв про повернення судового збору

1. За змістом п. 5 ч. 4 ст. 328 ЦПК України, вирішуючи питання про відкриття касаційного провадження у справі, суддя повинен дати оцінку доводам касаційної скарги, порівняти їх із висновками судів, викладеними в судових рішеннях, та вирішити питання, чи є необхідність перевірити висновки судів на підставі матеріалів справи.

Такі дії судді не є суто процесуальними діями, перелік яких міститься в інших пунктах ч. 1 ст. 7 Закону України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» (далі — Закон № 3674-VI), інших пунктах ч. 4 ст. 328 ЦПК України та ч. 5 ст. 214 КАС України, й потребують оцінки обґрунтованості доводів касаційної